

مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی معیوب در حقوق ایران

عهديه السادات افضلې حسيني^{۱*}، محمدرضا اميرمحمدي^۲، ايوب احمدپورگهرت^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی کرمان

۲ و ۳. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشگاه شهید باهنر کرمان

(تاریخ دریافت: ۹۲/۲/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۰۹/۰۲)

چکیده

یکی از اهداف اصلی سیاست‌های توسعه در جوامع مختلف ایجاد امنیت غذایی است. پژوهش‌های گسترده در سطح جهان نقش تغذیه در سلامت، افزایش کارایی و توسعه اقتصادی را به‌ویژه در دو دهه اخیر ثابت کرده است. با توجه به اینکه دسترسی به غذای سالم و کافی از حقوق اولیه انسان است، دولت‌ها به تأمین امنیت غذایی مکلفند. مسئولیت تولیدکنندگان مواد خوراکی به عنوان شاخه‌ای از مسئولیت مدنی، مراحل متعددی را می‌گذراند که از مبنای مسئولیت قراردادی شروع، و به مبنای مسئولیت محض منتهی می‌شود. مشکلات و عوامل متعددی در روند تولید و عرضه مواد خوردنی و آشامیدنی دخالت دارد که سلامتی و تندرستی انسان را تهدید می‌کند و مسئولیت ایجاد می‌کند که مسئولیت هر یک تابع قواعد خاص است. به همین جهت، مطالعه شیوه‌های مبارزه حقوقی و کارایی حربه قانونگذار در این زمینه، از ضرورت‌های زندگی کنونی است.

کلیدواژگان

تولیدکننده و عرضه‌کننده مواد خوراکی، رابطه سببیت، مسئولیت مدنی، نظریه برابری اسباب و شرایط، نظریه نفي سایر اسباب.

مقدمه

ضرورت تأمین مواد خوراکی سالم و کافی برای جامعه برای دولت‌ها مسلم و پذیرفته شده است، حتی در نظام‌های تابع بازار نیز، کنترل و نظارت بر فرایند تأمین غذا برای مردم بی‌تردید و ایرادی، پذیرفته‌شدنی است و هر کشوری با وجود تفاوت در ساختارها، برای نظارت بر فرآیند تأمین مواد خوراکی اعم از مواد اولیه و مواد غذایی فرآوری شده، مقرراتی وضع کرده است و نهادهایی پیش‌بینی کرده است. در اثر این ضرورت، مفهومی به نام «امنیت غذایی» خلق شده است که نه فقط از سوی فعالان صنعت غذا، بلکه توسط نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و امنیت ملی به‌کار برده می‌شود و بر آن تأکید می‌شود.

تأمین امنیت غذایی جامعه به عنوان یکی از شروط تحقق امنیت ملی، از وظایف اساسی دولت‌ها در هر کشوری محسوب می‌شود. اگر امنیت غذایی را یک سیاست امنیت ملی در نظر بگیریم که کم و کیف آن، مقدار عرضه و کیفیت امنیت ملی را در هر کشوری تعیین می‌کند، عرضه بهینه سطحی مطلوب از امنیت ملی، مستلزم تدارک سطح بهینه امنیت غذایی است (رهبر، ۱۳۸۳، ص ۲).

در ماده ۱۱ کنوانسیون حقوق اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی بین‌المللی تشخیص حق هر کسی «با توجه به استاندارد سطح زندگی خودش و خانواده‌اش شامل تأمین غذای کافی و تداوم بهینه‌سازی شرایط زندگی» امری الزامی معرفی شده است.

اعلامیه جهانی حقوق بشر که توسط مجمع ملل متحد در ۱۹۴۸ پذیرفته شد، بیان می‌کند: «هر کسی حق استفاده از یک استاندارد و سطح زندگی کافی برای بهداشت و سلامتی برای خود و خانواده‌اش را دارد که این حق شامل حق غذا نیز هست». حق غذا بیشتر در کنوانسیون حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی در سال ۱۹۹۶ بیان می‌کند دولت‌ها باید حقوق اساسی فردی را مشخص کنند تا مردم از گرسنگی رنج نبرند و در کنوانسیون بین‌المللی این حقوق در موارد داخلی و حقوق سیاسی در سال ۱۹۶۶ یادآوری شده است. اسناد مختلف UN و اعلامیه‌ها درباره حق غذا شامل مواد ۱۹۷۴ کنفرانس جهانی ۱۹۷۴، کنفرانس جهانی ۱۹۷۴ و اعلامیه آن و اعلامیه

۱۹۹۲ کنفرانس بین‌المللی تغذیه موجود است که درباره برنامه‌های غذایی جهانی و شورای جهانی غذا این موارد را به صورت مفاد قانونی درآورده و آن‌ها را به عنوان حقوق اساسی بشر و هسته اصلی شرایط توسعه حقوق بشر مشخص کرده است.

اعلامیه حقوق بشر ۱۹۴۸ اعلام می‌کند: «هر کسی حق دارد از یک استاندارد و سطح زندگی کافی برای سلامتی و غذا و بهداشت خود و خانواده‌اش استفاده کند. دولت‌ها باید مشخص کنند که حقوق هر کسی برای رهایی از گرسنگی چیست؟»

از نظر یونیسف نکته مهم در این زمینه این است که به نتایج در کنوانسیون در به‌کارگیری حق غذا توجه شود. این عملیات که توسط سازمان غذا و خواروبار جهانی و سازمان تولید غذای جهانی^۱ به‌کار گرفته شده است و باید شامل همه نمایندگی‌های سازمان ملل و گروه‌های کاری آن‌ها باشد و توسط آن‌ها عمل شود و تمام جنبه‌های دولتی را در بر گیرد، مسئولان اصلی دولت‌ها و همه سازمان‌های غیردولتی باید آن را در نظر بگیرند و درباره مفاد آن‌ها باید بحث شود که معمولاً این موارد توسط کارکنان سازمان‌های غیردولتی انجام می‌گیرد. همچنین، توسط مسئولان دولتی و متخصصان آکادمیک، یک خط کامل اطلاع‌رسانی برای تدوین مفاد کنوانسیون ایجاد شود و کنوانسیون باید فعالیت‌های بیشتری را برای ثبت اطلاعات انجام دهد و آن را پی‌گیری کند بی‌تردید یکی از عوامل دستیابی به امنیت غذایی، اصلاح قوانین و مقررات حاکم بر تولید و عرضه مواد خوراکی، اعم از مواد اولیه غذایی و مواد غذایی فرآوری شده است، اگر مقررات در این حوزه جامع و کامل نباشد، به‌ویژه در زمینه مجازات‌ها، اعم از مجازات‌های حقوقی و کیفی تحقق مؤلفه‌های «امنیت غذایی» به سختی امکان‌پذیر است، زیرا نقص مقررات تأمین غذای کافی را مشکل می‌کند یا سلامت مواد خوراکی را تهدید می‌کند.

تولید گسترده انواع مواد خوراکی از جمله مواد غذایی و دارو، و تسهیل حمل و نقل کالا و سرعت مبادلات مواد خوراکی از نقطه‌ای به نقطه دیگر، و به‌طور متقابل، افزایش مصرف و نیاز

1. WFP: World food Production Organization

مردم جامعه به انواع محصولات خوراکی و وجود واسطه‌های گوناگون در تولید و توزیع این محصولات ایجاب می‌کند نظام حقوقی شایسته‌ای برای حمایت از جبران خسارت ناشی از مواد خوراکی آلوده ایجاد شود. متأسفانه قانون مواد خوراکی و آشامیدنی (۱۳۴۶) این موضوع را به‌طور جدی در نظر نگرفته است و از این لحاظ باید بیشتر در نظر گرفته شود، سپس، اصلاح شود.

در گذشته‌ای نه‌چندان دور، دعاوی مطرح‌شده از جانب مصرف‌کننده زیان‌دیده بر مبنای مسئولیت قراردادی رسیدگی می‌شد، این نوع مسئولیت در زمینه مواد خوراکی می‌تواند تبدیل به یک معضل شود و باعث می‌شد اکثر خسارت‌های ناشی از تولید و عرضه مواد خوراکی جبران نشود. اما مدتی نگذشت که نقاط ضعف این مبنا زمینه‌ساز گذر از مبنای یادشده و حرکت به سوی مبنای غیرقراردادی شد. غالباً کسانی که از مصرف مواد خوراکی متضرر می‌شوند، هیچ رابطه قراردادی با تولیدکننده ندارند. از طرفی، میزان خسارت واردشده نیز در اکثر موارد بیش از بهای قراردادی کالا است. بنابراین، اعمال مبنای قراردادی، به نفع تولیدکننده مواد خوراکی و به زیان مصرف‌کنندگان بود.

در اولین گام در اعمال مبنای غیرقراردادی، مسئولیت مبتنی بر تقصیر مدنظر قرار گرفت، اما مشکل عمده‌ای در این مبنا، دشواری اثبات تقصیر تولیدکننده مواد خوراکی بود که در غالب دعاوی به همین دلیل مصرف‌کننده شکست می‌خورد. مبنای مسئولیت محض، به این معنا که حتی اگر تولیدکننده مواد خوراکی همه احتیاط‌های لازم را به عمل آورده باشد و مرتکب هیچ تقصیری هم نشده باشد، تولیدکننده نمی‌تواند برای رهایی خود به تقصیر زیان‌دیده تمسک جوید. همان‌طور که ماده ۳ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی گویای این مطلب است، به عنوان آخرین دستاورد بشری تا حدودی توانسته است مشکلات ناشی از تولید و توزیع مواد خوراکی معیوب را مرتفع کند، به طوری که امروزه گرایش به این مبنا در غالب کشورها به وضوح دیده می‌شود (بزرگمهر، ۱۳۸۵، ص ۳۸). هدف اصلی این مقاله یافتن پاسخی مناسب برای این سؤال است که آیا با توجه به ضرورت ایجاد بستر مناسب برای تحقق اصل صیانت از حقوق شهروندان، در برابر تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان مواد خوراکی معیوب، افرادی که قربانی تولید و عرضه مواد

خوراکی معیوب شده‌اند در صورت عدم تحقق احراز رابطه سببیت، چه حقوقی در زمینه مسئولیت مدنی دارند؟

مبانی حقوقی مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب

مسئولیت تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب، به عنوان شاخه‌ای از مسئولیت مدنی از حیث مبنا می‌تواند مراحل متعددی داشته باشد، که از مبانی مسئولیت قراردادی شروع و به مبانی مسئولیت محض منتهی می‌شود. مشکلات عمده‌ای پیرامون مبانی مسئولیت قراردادی و مسئولیت غیرقراردادی تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب وجود دارد (بزرگمهر، ۱۳۸۴، ص ۳۷).

تولید گسترده انواع مواد خوراکی واسطه‌ای و غیرواسطه‌ای، و توزیع گسترده‌تر آن‌ها، به‌ویژه در محصولات خوراکی خارجی و تسهیل حمل و نقل کالا و سرعت مبادلات کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر افزایش مصرف و نیازمندی به انواع مواد خوراکی از جمله مواد خوراکی حیاتی همانند دارو ایجاب می‌کند، نظام حقوقی شایسته‌ای در جهت حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مواد خوراکی ایجاد شود.

مسئولیت قراردادی مراکز تولید و عرضه مواد خوراکی معیوب

مسئولیت قراردادی، اولین مرحله از مراحل چندگانه توسعه و تحول مبانی مسئولیت تولیدکننده مواد خوراکی در نظر گرفته می‌شود. برخلاف تحولات، هنوز مسئولیت قراردادی در مواردی بهترین قالب برای پیش‌بینی و تشدید مسئولیت است. براساس این مبانی، مسئولیت مرسوم فروشنده مواد خوراکی در قلمرو رابطه خصوصی و قراردادی او محدود می‌شود (بزرگمهر، ۱۳۸۵، ص ۳۸)، چنان‌که در نظام حقوقی ایران، خریدار کالای معیوب می‌تواند معامله را فسخ کند و بهای پرداختی را در برابر تسلیم مبیع، پس بگیرد، یا احوال‌ش کند و از بهای قراردادی بکاهد. به نظر می‌رسد مسئولیتی که پایه و اساس آن قرارداد باشد، در مسئولیت مدنی تولیدکننده و عرضه‌کننده مواد خوراکی معیوب چنان جایگاهی ندارد، زیرا تا وقتی که مصرف‌کننده در کالا تصرف نکرده،

متوجه عیب آن نمی‌شود و پس از تصرف، پس‌دادن، معنی ندارد و فقط اخذ ارزش باقی می‌ماند. نکته دیگر این است که کالای خوراکی معیوب صدمات سنگینی بر مصرف‌کننده وارد می‌کند، که پس گرفتن مبیع و اخذ ارزش در برابر آن صدمات، ناچیز و بی‌اهمیت است. در تلاش برای گذر از مبنای قراردادی، نظریه تضمین ایمنی مبیع مطرح شد. در این نظریه حتی اگر عقدی بدون هیچگونه شرطی ایجاد شود، اطلاق عقد ضرورت سلامت مبیع را از عیوب نهفته اقتضا می‌کند.

انسان متعارف و معقول، مال خود را در برابر غذای سالم، به فروشنده می‌دهد. پس همواره تضمین ایمنی مبیع به صورت شرط تبانی، بر عهده فروشنده است. در پذیرش اثر و اعتبار شروط تبانی در مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب در حقوق ما تردیدی نیست (جعفری‌تبار، ۱۳۷۵، ص ۱۴۵).

تضمین ایمنی مبیع شرطی ضمنی است، که در کشورهای کامن‌لا به «تضمین عرضه‌پذیر بودن کالا به بازار» مشهور است. به موجب آن، خریدار متضرر و از مواد خوراکی معیوب می‌تواند خسارت خویش را بدون اثبات تقصیر فروشنده مطالبه کند (بزرگمهر، ۱۳۸۵، ص ۳۸).

اگر تعهد به ایمنی را تعهدی به نتیجه برای فروشنده بدانیم، کافی است خریدار، حاصل نشدن نتیجه (معیوب بودن مواد خوراکی) را اثبات کند و نباید برای تقصیر متعهد نیز استدلال بیاورد. این تعهد در مسئولیت مواد خوراکی معیوب کاملاً به‌جا و منطقی است، زیرا هیچ تولیدکننده‌ای قصد به‌خطر انداختن جان مصرف‌کننده را ندارد.

در حقوق ایران با توجه به ماده ۶ ق م خ و آ^۱ که بیان می‌کند: «هرگاه در نتیجه بی‌احتیاطی، یا بی‌مبالاتی و یا عدم مهارت تهیه‌کننده یا سازنده یا فروشنده یا عرضه‌کننده یا هر یک از عاملین

۱. هرگاه در نتیجه بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا عدم مهارت تهیه‌کننده یا سازنده یا فروشنده یا عرضه‌کننده یا هر یک از عاملین آن‌ها، مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی به صورتی درآید که مصرف آن موجب بیماری یا آسیبی گردد که معالجه آن کمتر از یک ماه باشد، مجازات اشخاص مذکور بر حسب مورد دو ماه تا شش ماه حبس تأدیبی خواهد بود و در صورتی که مدت معالجه زائد بر یک ماه باشد، مرتکب به حداکثر مجازات حبس مذکور در این ماده و تأدیه غرامت از پنج هزار تا پنجاه هزار ریال محکوم می‌شود.

آن‌ها مواد خوردنی، آشامیدنی به صورتی درآید که مصرف آن موجب بیماری یا آسیب گردد، اشخاص مذکور مجازات خواهند شد.» قانون‌گذار ایران، با ذکر بی‌احتیاطی، و بی‌مبالاتی بار اثبات تقصیر را برعهده مصرف‌کننده قرار داده است.

ولی مواد ۳^۱ و ۴^۲ همان قانون، نشان‌دهنده مسئولیت بدون تقصیر، تولیدکننده است و فقط اثبات آن برعهده خریدار است، که کالا عرفاً سالم محسوب نمی‌شود. برای مثال، اگر داخل نان سنگگ، سنگ بود و با آن به مصرف‌کننده صومه‌ای وارد شود، نان معیوب محسوب می‌شود، ولی اگر پشت نان سنگ بود کالا عرفاً، معیوب محسوب نمی‌شود.

و این شرط که متعهد به نتیجه فقط در صورتی به جبران خسارت مجبور نمی‌شود که ثابت کند عدم حصول نتیجه، ناشی از علتی غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل احتراز بوده است که نمی‌توان به او مربوط کرد، در مسئولیت مواد خوراکی معیوب، جایگاه بسیار اندکی و شاید هم هیچ جایگاهی نداشته باشد. زیرا مواد خوراکی به راحتی، حتی با کوچکترین تغییر آب و هوایی و شرایط بد حمل، معیوب می‌شود و خاصیت مصرف خود را از دست می‌دهند و اینکه تولیدکننده هیچ مسئولیتی را برعهده نگیرد، بی‌عدالتی است و همان‌طور که اگر محصول سالم بود، تولیدکننده سود کلان را به دست می‌آورد، در صورت معیوب‌بودن هم باید ضرر از مال او باشد.

سؤالی که مطرح می‌شود این است که اگر یک مواد خوراکی معیوب کیفیت و ویژگی‌های خاص را نداشته باشد و آن را مؤسسه استاندارد و وزارت بهداشت تأیید کرده باشد، آیا می‌تواند تولیدکننده، عرضه‌کننده، یا حتی مؤسسه استاندارد را مسئول بدانیم؟ امروزه به همان اندازه که حوادث ناشی از کار، رانندگی و موارد مشابه برای انسان خطر ایجاد می‌کنند، کالاهای صنعتی و تولیدی نیز به همان اندازه و گاه بیشتر برای استفاده‌کنندگان خطرات زیادی را ایجاد کرده است.

۱. ماده ۳ - هر کس مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی را متقلبانه بسازد و مصرف مواد مذکور منجر به مرگ مصرف‌کننده شود مجازات او اعدام است.

۲. ماده ۴ - در هر مورد که در مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مواد سمی به حد غیرمجاز باشد، دادگاه مرتکب را بر حسب مورد به حداکثر مجازات‌های یادشده در ماده ۲ محکوم خواهد نمود.

امروزه موارد دارویی و غذایی و تولیدات خوراکی دیگر خسارات بسیار زیادی به جان و مال افراد وارد می‌کند. آیا می‌توان گفت این کالا و تولید معیوب است و شخصی را که مواد خوراکی را تولید می‌کند و تعهد کرده که کالایی سالم و بدون عیب را در اختیار مصرف‌کننده قرار دهد و چون این تعهد را نقض کرده است در مقابل مصرف‌کننده مسئول است و آیا مسئولیت تولیدکننده ریشه قراردادی دارد یا خیر؟

در پاسخ به سؤال یادشده مسئولیت به مسئولیت قراردادی نزدیک است. در قانون ما فروشنده مکلف است کالا را به خریدار تسلیم کند و براساس همان قانون، تسلیم باید به گونه‌ای باشد که خریدار بتواند از ایفای تصرفات و انتفاعات مبیع متمکن باشد، یعنی مطابق نص صریح قانونگذار، فروشنده نه فقط مکلف به تسلیم کالای سالم است، بلکه مکلف به دادن تمام اطلاعات لازم در باره نحوه استفاده و نگهداری مواد خوراکی خواهد بود.

بنابراین، اگر خسارتی که وارد می‌شود ناشی از نقص استعمال مهیج باشد، یا نقص اطلاعات، به‌طور قطع، فروشنده تعهد خود را مبنی بر مواد خوراکی سالم نقض کرده است و باید جوابگو باشد. تعهد به ارائه اطلاعات لازم درباره استفاده و نگهداری مبیع، تعهدی ضمنی قراردادی است که نقض تمام قراردادها بر عهده فروشنده است.

وقتی که یک تولیدکننده مواد خوراکی، کالایی را تولید و به‌طور ضمنی پذیرفته است کالایی را که می‌فروشد، سالم است و بر مبنای صحت و سلامت است، فروشنده به‌طور ضمنی تعهد می‌کند که اگر مواد خوراکی سالم نباشد، نه فقط مسئول عیب است، بلکه مسئول زیان‌های ناشی از عیب هم خواهد بود.

بنابراین، مسئولیت، مسئولیت مبتنی بر قرارداد است، در حقیقت، فروشنده کالای خوراکی، مناسب‌بودن کالا برای اهداف خاص خریدار را تضمین می‌کند. به بیان دیگر، ایمنی کالای خوراکی و سلامتی کالای خوراکی که اهمیت ویژه‌ای دارد، تأیید می‌شود و هرگونه تخلف از تعهد ضمنی نقض قرارداد است (پروین، ۱۳۹۱).

مسئولیت غیرقراردادی مراکز تولید و عرضه مواد خوراکی معیوب

در طول قرن‌ها بیشتر روابط حقوقی اشخاص با یکدیگر برخاسته از اراده آنان بوده است و به تحقق مسئولیت قراردادی منجر می‌شده است، اما تحولات شتابنده اجتماعی، ماشینی شدن زندگی و رواج فزاینده به‌کارگیری فرآورده‌های صنعتی روابط ناخواسته‌ای میان افراد برقرار کرده است، روابطی که منشأ مسئولیت‌های غیرقراردادی می‌شود (جعفری تبار، ۱۳۷۵، ص ۱۴۵). بین یک کارخانه تولید روغن نباتی و یک توریست خارجی در ایران، یا میان یک دورگرد دست فروش با والدین بچه‌های مصرف‌کننده هیچ قراردادی وجود ندارد. اما این به معنی معاف‌بودن صاحب کارخانه، در برابر زیان‌دیدگان احتمالی نیست، بلکه در این موارد مسئولیت‌های قانونی با ضمانت اجرایی مشخص محقق است. برخی مباحثی که امروزه در زمینه مسئولیت غیرقراردادی بررسی می‌شود، مطالب نو و بدون پیشینه‌ای نیست و قرن‌هاست که در متون فقهی مطرح بوده است.

در جریان تولید و عرضه مواد خوراکی عوامل متعددی دخالت دارند و ممکن است مسئول باشند، مثل کارخانه تولیدکننده، مراکز عرضه این خوراکی‌ها اعم از نمایندگی‌های محصولات خوراکی داخلی یا محصولات خوراکی خارجی وارداتی، بازرس بهداشتی که مجوز تولید و توزیع را تأیید کرده است یا مأمور گمرک که اجازه ترخیص کالای خوراکی قاچاق و غیراستاندارد را صادر کرده است، یا مأمور حمل که در اثر عمد یا غیرعمد، بی احتیاطی یا قوه قهریه باعث اتلاف محصولات خوراکی شده است، بدون اینکه در ظاهر عیب آن‌ها دیده شود، در نهایت، دولت به اعتبار اینکه تهیه و توزیع بسیاری از مواد خوراکی مانند گوشت، خدمتی عمومی محسوب می‌شود و بین هیچ یک از اینها و زیان‌دیده رابطه قراردادی وجود ندارد، ولی ضرر باید جبران شود. مهم‌ترین جنبه حمایت از مصرف‌کنندگان مواد خوراکی آلوده حمایت از سلامت آن‌ها است.

از آنجا که محصولات غذایی در زندگی هر فرد نقشی مهم ایفا می‌کند، مسئولیت مدنی عامل ضرر را نباید فقط تابع قرارداد دانست، حتی اگر قراردادی هم باشد، بازهم باید تابع قانون مسئولیت غیرقراردادی باشد. در تولیدات غذایی، با توجه به اینکه تولید داخلی حجم گسترده‌ای از بازار ایران را تأمین می‌کند، مسئولیت عرضه‌کننده فقط در قالب قرارداد نمی‌تواند حافظ حقوق

مصرف‌کننده باشد. از طرف دیگر، در تولیدات غذایی به‌ویژه دارو، بیشتر تولیدات وارداتی است، در نتیجه، مسئولیت غیرقراردادی بیشتر به نفع مصرف‌کننده است.

مسئولیت غیرقراردادی، به ۲ بخش مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت محض تقسیم می‌شود. اگر بخواهیم مسئولیت تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان مواد خوراکی را با تقصیر توجیه کنیم، در واقع، باید ثابت کنیم که آن‌ها مراقبت‌های لازم را در تولید، توزیع و فروش محصولات خوراکی انجام نداده‌اند. برای مثال، تولیدکننده کالباس، استانداردهای لازم و استفاده از مواد مرغوب، به‌خصوص گوشت را رعایت نکرده است. از جمله برخلاف تبصره ۱ ماده ۱۹ قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴ که بیان می‌کند: «در مواردی که برای سفیدگری و رنگ‌آمیزی ظروف غذایی و دارویی به‌کار برده می‌شود، باید از نوع خالص و بدون سمیت باشد و اگر وی از رنگ‌هایی که ناخالصی دارند استفاده کند و مصرف‌کننده در اثر استفاده از دارو متحمل خسارتی گردد به دلیل ارتکاب تقصیر مسئول جبران زیان‌های وارده خواهد بود.»

ولی مسئولیت محض، مسئولیت بدون تقصیر است و زیان‌دیده مجبور نیست تقصیر و بی‌مبالاتی عرضه‌کننده را اثبات کند. بلکه همین که شخص، یک نوع خوراکی را عرضه می‌کند، باید سلامتی آن را تأمین کند و خسارت ناشی از آن را بر عهده گیرد، چه قراردادی میان تولیدکننده یا عرضه‌کننده خوراکی باشد، چه نباشد، چه زیان‌دیده یا تولیدکننده مقصر باشد، چه نباشد، در ایران به این نظریه گرایشاتی وجود دارد. برای مثال، ماده ۲ قانون^۱ حمایت از مصرف‌کننده مصوب سال ۱۳۸۸، مؤید این مطلب است.

۱. کلیه عرضه‌کنندگان کالا و خدمات، منفرداً یا مشترکاً مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه‌شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات هستند اگر موضوع معامله کلی باشد در صورت وجود عیب یا عدم انطباق کالا با شرایط تعیین‌شده، مشتری حق دارد صرفاً عوض سالم را مطالبه کند و فروشنده باید آن را تأمین کند و اگر موضوع معامله جزئی (عین معین) باشد مشتری می‌تواند معامله را فسخ کند یا ارزش کالای معیوب و سالم را مطالبه کند و فروشنده موظف است پرداخت کند. در صورت فسخ معامله از سوی مشتری، پرداخت خسارت از سوی عرضه‌کننده منتفی است.

مسئولیت مدنی صاحبان رستوران‌ها نسبت به زیان ناشی از مواد خوراکی آماده و نیمه‌آماده معیوب

مسئولیت صاحب رستوران نسبت به زیان ناشی از تهیه مواد خوراکی آماده معیوب، برحسب نوع دخالت او در حادثه تفاوت می‌کند، در صورتی که صاحب رستوران فقط تهیه غذا به مشتری را دستور دهد و بر مبنای دستور او و درخواست مشتری و بی‌اطلاع از آلوده بودن غذا که از طرف کارخانه یا در نتیجه حمل بوده است، آن آلودگی به مشتری صدمه برساند صاحب رستوران مسئول نیست، مگر اینکه تقصیر مرتکب شده باشد.

چون دستور او و تهیه غذا، عمل صاحب هر محلی است و تعهد صاحب رستوران در این زمینه، از نوع تعهد به وسیله است، در این فرض، به علاوه هیچ رابطه سببیتی بین دستور صاحب رستوران از یک سو، و زیان مشتری یا مصرف‌کننده به سبب آلوده بودن غذا، از سوی دیگر وجود ندارد. اما در فرضی که صاحب رستوران در دستوردادن تهیه غذا تقصیر کرده باشد، برای مثال، در اثر بی‌مبالاتی و دانستن اینکه در اثر قطع برق غذاها داخل یخچال فاسد شده است، یا احتمال فاسد بودن آن‌ها را بدهد و در نتیجه تهیه آن غذای مسموم به مشتری صدمه برسد، به نظر می‌رسد مسئول رستوران، مسئول است، و در فرضی که صاحب رستوران با علم غذای نامرغوب از مراکز تهیه و توزیع غذای غیراستاندارد تهیه کرده باشد و حتی یک درصد هم احتمال مسمومیت و زیان ناشی از مصرف را بدهد، باز هم مسئول است، حتی اگر صاحب رستوران از روی رنگ غذا تشخیص دهد احتمالاً در اثر حمل، مواد خوراکی فاسد شده‌اند و با این علم، مبادرت غذای آلوده تهیه کند، مسئول است.

اینکه میزان مسئولیت او چقدر است؟، باید برحسب میزان تأثیر او در وقوع زیان مشخص شود. در فرضی که صاحب رستوران خود در رستوران خود به تهیه غذا بپردازد مانند کسی است که از طرف او و در غیاب او مسئول دستوردادن برای تهیه غذا است و اینکه آیا مسئول رستوران غذاهای نیمه‌آماده را از کارخانه‌ها تهیه می‌کند، نیز مسئولیت متفاوت است در فرض اول، مسئولیت نوعی است و در فرض دوم، مسئولیت او مبتنی بر تقصیر است.

ارکان مسئولیت مدنی

برای درک مسئولیت تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان مواد خوراکی باید ابتدا با ارکان مسئولیت آشنا شویم. براساس قانون، برای مسئول دانستن افراد سه عنصر نیاز است، ورود ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت.

لزوم وجود ضرر

تا وقتی ضرری از بحث جبران خسارت مطرح نمی‌شود، ضرر عبارت است از بروز نقصان در مال یا از دست رفتن منفعتی مسلم و یا لطمه به حیثیت و عواطف شخصی. بنابراین، ضررهای که طبیعتاً از استفاده مواد خوراکی بر مصرف‌کننده وارد می‌شود، ضرر تلقی نمی‌شود. از طرفی، انتفاع از مواد خوراکی، به‌طور معمول به نوعی آمیخته به ضرر است، برای مثال، استفاده از بسیاری مواد خوراکی قندی از یک جهت برای سلامت مفید است، از جهت دیگر زیان‌آور است. به‌طور عرفی، این نوع تضرر از مواد خوراکی ضرر تلقی نمی‌شود، پس باید به دنبال ضرری باشیم که به‌طور عرفی، انتساب‌شدنی به مواد خوراکی باشد. برای مثال، مسمومیت ناشی از خوردن غذای یک رستوران که به از دست دادن کلیه‌های فرد مصرف‌کننده منجر می‌شود.

اقسام ضرر

زیان‌هایی که موجب مسئولیت مدنی دو گروه است.

زیان‌های مادی: برای مثال، شخصی که از نانوائی نان کپک‌زده تحویل می‌گیرد و دچار نوعی قارچ می‌شود، می‌تواند ادعا کند نان کپک‌زده به‌جای نان سالم به او تحویل داده شده است و دچار نوعی قارچ شده است. بنابراین، می‌تواند خسارت مطالبه کند.

زیان معنوی: در قانون مسئولیت مدنی این نوع زیان جبران‌شدنی نیست. پس براساس مسئولیت ۱ این قانون: «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه احتیاطی به جان یا سلامتی یا حیثیت یا شهرت تجارتهای یا به هر حق دیگری که به‌موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل

خود می‌باشد.» بنابراین، برای مثال، مردی که نامزد خود را برای شام به یک پیتزافروشی دعوت می‌کند و بعد متوجه می‌شوند که این پیتزافروشی با گوشت الاغ پیتزا را پخته است، می‌تواند برای مطالبه خسارت معنوی خود علیه پیتزافروشی اقامه دعوا کند. خسارت و ضرر وارده به مصرف‌کننده از ناحیه مواد خوراکی معیوب ممکن است جسمانی و بدنی باشد. درباره خسارت بدنی اعم از دیه و هزینه‌های معالجه پزشکی، دامنه بحث گسترده است. برای مثال، اگر مصرف‌کننده‌ای در اثر استفاده از بستنی مسموم کلیه‌های خود را از دست بدهد، در صورتی که مصرف‌کننده هزینه‌ای بیش از دیه از دست‌دادن کلیه برای معالجه کلیه خود صرف کرده باشد، آیا دادگاه فقط به پرداخت دیه حکم خواهد داد، یا خسارت مازاد بر دیه را هم مطالبه‌شدنی می‌داند؟ نظر دیوان عالی این بود که با پرداخت دیه، ضرر و زیان مطالبه‌شدنی نیست، اما دادگاه‌های تالی بیشتر به جبران کامل ضرر و زیان توجه داشتند. منطقی و انصاف جبران کامل خسارت زیان‌دیده را حکم می‌کند. دیوان عالی در رأی اصراری خسارت مازاد بر دیه را جبران‌شدنی دانسته است.

فعل زیانبار

برای ایجاد مسئولیت، وجود یک فعل زیانبار ضروری است اما این قاعده یک استثنا دارد، بدین معنی که گاهی فعل زیانبار است اما مسئولیت‌آور نیست. برای مثال، هنگامی که یک سنگ، پشت نان سنگک باشد، اینجا فعل زیانبار وجود دارد، اما از نظر عرفی مسئولیت‌آور نیست، اما اگر همان سنگ داخل نان بود، به‌طور مسئولیت‌آور بود.

اقسام ضرر: فعل زیانبار باید از نظر اجتماع ناهنجار و نامشروع باشد. پس اعمال مباح هر چند موجب خسارتی شوند مسئولیت‌آفرین نخواهد بود. فرض کنید دولت برای مقابله با کمبود ویتامین‌های موجود در شیر، در بدن کودکان، در بین کودکان شروع به توزیع شیر در مدارس می‌کند، اما اگر آنزیم‌های بدن کودکی در اثر یک بیماری مادرزاد، ضعیف عمل کند و نتواند لاکتوز موجود در شیر را هضم کند و دچار مشکلات گوارشی شود، چون عمل دولت عملی مشروع بوده است، مسئولیت‌آور نخواهد بود.

اثبات رابطه سببیت بین ضرر و تولید و عرضه مواد خوراکی معیوب و توسل به برهان‌های مختلف

رابطه سببیت در زمینه مسئولیت مدنی تولید و توزیع مواد خوراکی اهمیت خاصی دارد و اثبات آن مشکلتر است، به گونه‌ای که ۷۵ درصد تولید و توزیع‌کنندگان مواد خوراکی طرف دعوای مسئولیت مدنی در مقام دفاع به دلیل وجود واسطه‌های فراوان، به‌ویژه در حمل و موجود نبودن مواد خوراکی برای آزمایش، به عدم وجود رابطه سببیت استناد می‌کنند و در اکثر موارد چنین دفاعی مؤثر است و دعوای زیان‌دیده رد می‌شود.

همان‌طور که اشاره شد درباره زیان‌های ناشی از تولید و توزیع مواد خوراکی این مشکل دوچندان است. برای مثال، فردی در حال گذر از خیابان است، برای رفع گرسنگی به یک رستوران می‌رود و در آنجا یک غذای گوشتی نیمه‌آماده سفارش می‌دهد. روز بعد آن مرد دچار مسمومیت غذایی می‌شود و جان خود را از دست می‌دهد. در همین مدت زمانی اعلام می‌شود مقداری از گوشت‌های وارداتی از بلژیک به کشور آلوده بوده است و به مصرف‌کنندگان هشدار می‌دهند.

در این مثال چندین واسطه نقش دارند، ۱. دولت، که واردکننده گوشت آلوده یا مجری نظارت بر سلامت گوشت‌ها بوده است؛ ۲. بازرسی مرکز بهداشت، که مسئول نظارت بر سلامت گوشت یا غذای نیمه‌آماده بوده است؛ ۳. تولیدکننده یا عرضه‌کننده غذای نیمه‌آماده؛ ۴. متصدی حمل که غذای نیمه‌آماده را به دست رستوران رسانده است؛ ۵. صاحب رستوران یا آشپز که متصدی طبخ غذای نیمه‌آماده بوده‌اند؛ ۶. شاید در فاصله این یک روز مصرف‌کننده غذای دیگری را نیز مصرف کرده است، یا شاید علت مسمومیت او، ناشی از آلودگی هوا و یا یک گاز سمی موجود در فضای خانه یا اداره باشد و مشکل اساسی دیگر اینکه، آن غذا یا گوشت موجود نیست تا برای آزمایش کنترل شود. اینجا چه کسی مسئول است؟

برای اینکه دولت را مسئول بدانیم، باید ثابت شود که گوشت آلوده بوده است و دولت سهل‌انگاری کرده است، یا تقصیر در ورود آن گوشت به کشور کرده است و مهم‌تر از همه، باید ثابت شود گوشت مصرف‌شده علت مرگ آن فرد بوده است. امری که در حال حاضر امکان اثبات

آن وجود ندارد، چون بنا به فرض از غذای مصرف‌شده چیزی باقی نیست تا با آزمایش آن بتوان این امر را ثابت کرد. از سوی دیگر، هیچ عامل دیگری که بتوان آن را سبب ابتلای وی به مرگ یا آن بیماری دانست، شناخته نشده است، نه سابقه‌ای از این بیماری در وی بوده است و نه وضعیت مزاجی وی چنین اقتضایی داشته است. درباره واسطه‌ها دیگر نیز، همه این دلایل موجود است. خلاصه اینکه از نظر امکان عقلی، همه این عوامل می‌تواند سبب آلودگی و یا مرگ وی باشند، ولی به‌طور قطعی و مسلم، نمی‌توان سبب ابتلا را مشخص کرد.

در اینجا تکلیف دادگاه چیست؟ آیا به استناد عدم اثبات رابطه سببیت (به‌طور قطعی) باید حکم به رد دعوی مسئولیت مدنی بدهد؟ رویه قضایی و دکترین در نظام‌های حقوقی پیشرفته جهان، به این سؤال پاسخ منفی داده‌اند و راه‌حلهایی را پیشنهاد کرده‌اند و به دلایلی قاطع و محکم دست یافته‌اند. یکی از این دلایل رجوع به برهان نفی سایر اسباب است که برهان در اینجا همان دلیل قاطع و محکم است که ما را در رسیدن به پاسخ درست یاری می‌کند.

رجوع به نظریه «نفی سایر اسباب» یا روش اثباتی در حقوق ایران

در حقوق ایران در این زمینه، نص قانونی وجود ندارد و رویه قضایی مدوئی نیز در این زمینه در دسترس نیست، سیاست حقوقی ایجاب می‌کند برای حمایت از زیان‌دیده و جبران خسارت وارده بر او، قانونگذار مداخله کند و مقررات خاصی در این زمینه وضع کند، یا دست‌کم یک نوع اماره قانونی وجود رابطه سببیت را تأسیس کند (البته با وجود شرایط). به‌ویژه اینکه شمار این نوع قربانیان زیاد است و هر سال شاهد این چنین قربانیانی هستیم و به دلیل ناممکن بودن رابطه سببیت، زیان آن‌ها بدون جبران می‌ماند (کاظمی، ۱۳۸۶، ص ۲۱۹). به علاوه، چنانچه جبران این نوع زیان‌ها بر مبنای اماره قانونی رابطه سببیت، بر عهده سازمان نظارت بر مواد غذایی یا سازمان واردات و صادرات کشور نهاده شود، چون به دولت وابسته‌اند، در واقع، جبران آن بر عهده دولت نهاده می‌شود. به هر حال با فقدان نص، باید بر مبنای اصول کلی پذیرش و رد، این راه حلی تحلیل شود. براساس اصل ۱۶۷ قانون اساسی، آرای دادگاه‌ها باید مستدل و مستند باشد. منظور از مستدل‌بودن، اثبات جهات موضوعی رأی است (در واقع، تشخیص صغرای قیاس قابل استنباط است). و مراد از

مستند بودن رأی، اثبات جهات حکمی رأی است (یعنی مواد قانونی که بر مبنای آن رأی صادر می‌شود و به‌واقع، اثبات کبری قیاس قابل استنباط است).

به این حکم در بند ۴ ماده ۲۹۶ قانون آ.د.م تأکید شده است و اثبات جهان موضوعی بر عهده اصحاب دعواست که باید با ارائه دلیل آن را اثبات کنند (شمس، ۱۳۸۰، ص ۴۸۸).

بر اساس اصول کلی دادرسی که در ماده ۳۵۸ قانون آ.د.م و صرف نظر از اختلاف نظرهایی که از دیدگاه فقهی و حقوقی در باب امکان یا عدم امکان استناد قاضی به علم خود در تشخیص موضوع (امر موضوعی - اثبات صغری) وجود دارد،^۱ بر اساس نظر مشهور فقها، «قاضی می‌تواند بر مبنای علم خود حکم صادر نماید.» (طباطبایی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۳۸۹).

از دیدگاه حقوقی بر اساس ماده ۱۳۲۴ ق.م، «دادگاه می‌تواند بر مبنای امارات قضایی حکم صادر کند». به این معنا که هرگاه از مجموع قرائن و شواهد، و اوضاع و احوال موجود در هر دعوی وجدان قاضی نسبت به نتیجه‌ای متقاعد شود، به عبارتی، علم عرفی و اطمینان نسبت به موضوع پیدا کند، می‌تواند بر مبنای آن حکم صادر کند، هرچند برای او قطع و یقین در معنای منطقی حاصل نشده باشد (ناصری، بی‌تا، ص ۲۹۴).

در مسئله مورد بحث نیز ممکن است دادگاه پس از بررسی اوضاع و احوال موجود و اینکه علائم بیماری یا مسمومیت بعد از مصرف غذا آشکار شده است و از سویی، هیچ عامل و سبب دیگری که بتواند علت این بیماری باشد، شناخته نشده است، به این نتیجه برسد که جبران این نوع زیان‌ها بر مبنای اماره قانونی رابطه سببیت، بر عهده سازمان نظارت بر مواد غذایی یا سازمان واردات و صادرات کشور نهاده می‌شود، چون وابسته به دولت می‌باشند. در واقع، جبران آن بر عهده دولت نهاده می‌شود. بدین طریق، رابطه سببیت را احراز کنیم.

دادگاه به استناد به این نوع امارات و صدور حکم بر این مبنا مجاز است. نمونه این نوع رابطه سببیت، در پرونده هموفیلی‌ها موجود بود که هیچ رابطه سببیتی بین انتقال خون و ابتلای

۱. برای دیدن نظرهای مختلف فقهی و تحلیل آن‌ها، ر.ک. هاشمی شاهرودی (۱۴۲۰ق)، شماره ۱۶، ص ۱۱؛ مؤمن (۱۴۲۲ق)، شماره ۲۳ و کاتوزیان، ۱۳۸۰، ج ۱، ش ۲۵، ص ۴۷.

خون‌گیرندگان به بیماری نبود و دادگاه حکم بر محکومیت سازمان انتقال خون، مبنی بر ارائه خون آلوده به خون‌گیرندگان صادر کرده است.^۱

رجوع به نظریه برابری اسباب و شرایط در حقوق ایران

به نظر می‌رسد رویه قضایی ما نیز می‌تواند راه حل رویه قضایی فرانسه و نتایج نظریه «برابری اسباب و شرایط» در جهت حمایت از زیان‌دیده و جبران بیشتر زیان وارد بر به‌کارگیر، همان‌طور که ماده ۵۳۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ بیان می‌کند، «هرگاه دو یا چند نفر به نحو شرکت سبب وقوع جنایت یا خسارتی بر دیگری گردند، به طوری که آن جنایت یا خسارت به هر دو یا همگی مستند باشد، به‌طور مساوی، ضامن می‌باشند.» به‌طور واضح، گویای همین نظریه است. پس اگر این نظریه، نظریه مفیدی نبود، به‌طور قطع، در این قانون به‌کار گرفته نمی‌شد. به‌ویژه در موردی که عامل حادثه اولیه، یک مؤسسه تولیدی یا توزیعی بخش خصوصی یا دولتی باشد، زیرا براساس قانون بیمه اجباری، «کلیه تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی تحت بیمه ایران می‌باشند.» (کاظمی، ۱۳۸۶، ص ۲۲۰).

این بیمه که با عنوان بیمه مسئولیت تولیدکنندگان و فروشندگان محصولات خوراکی است، تولیدکنندگان و فروشندگان را در دو بخش تحت پوشش قرار می‌دهد: ۱. خطرات تبعی از محصول؛ ۲. تضمین کیفیت در برابر مصرف‌کنندگان و اشخاص ثالث. هم‌اکنون تولیدکنندگان و فروشندگان انواع محصولات تولیدی از جمله عایق‌های رطوبتی، لوازم خانگی و برقی، محصولات غذایی و جز آن تحت پوشش بیمه‌ای بیمه ایران قرار گرفته‌اند. در این بیمه، چنانچه محصول، کیفیت مورد انتظار در عرف مصرف را نداشته باشد، یا بهره‌برداری از محصول مشکلات جانبی و مالی برای افراد دیگر ایجاد کند، شرکت بیمه ضرر و زیان ناشی از آن را جبران خواهد کرد. برای مثال، اگر محصولات غذایی، کیفیت مطلوب نداشته باشد، یا فاسد و غیرقابل استفاده باشد و

۱. دادنامه شماره‌های ۶۰۹-۳۷۹، مورخ ۱۳۸۰/۹/۱۲، صادره از شعبه ۱۴۱۳ دادگاه عمومی تهران، پرونده کلاسه ۳۵۰/۱۴۱۳/۸۰.

موجب مسمومیت یا بیماری یا فوت شود، زیان‌های ناشی از آن را می‌توان با بیمه‌نامه مسئولیت تولیدکنندگان و فروشندگان محصول جبران کرد. بدین ترتیب، بیمه مسئولیت می‌تواند تضمینی برای مصرف‌کنندگان نیز باشد و از طرفی، هرگونه تضمین کیفیت برای محصولات تولیدی، با این بیمه‌نامه، تحت پوشش خواهد بود.

نتیجه

از آن چه تا کنون بیان شد می‌توان نتیجه گرفت در دنیای امروز بهترین راه حل برای حمایت از مصرف‌کننده محصولات خوراکی، شناختن مسئولیت محض برای تولیدکننده و توزیع‌کننده در قبال زیان‌دیده است. مسئولیت محض مشکلات یادشده برای نظریه‌های دیگر را ندارد. در این نظریه، تولیدکننده و توزیع‌کننده محصول خوراکی باید آن را طوری تولید و توزیع کند که خریدار بتواند بدون اینکه خطر نامتعارفی از ناحیه آن او را تهدید کند، از مواد خوراکی استفاده کند. به نظر بنده با توجه به توضیحاتی که در مبحث مسئولیت قراردادی و غیرقراردادی تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب بیان شد و با توجه به ماده ۱۹ قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴ و ماده ۶ ق.م.خ. و.آ. از مسئولیت با تقصیر نام برده شده است و ماده ۳ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی، مسئولیت محض را بیان کرده است و ناهماهنگی بین ماده‌های قانونی موجود و نبودن متن صریح قانونگذار ایران در این زمینه، و با بررسی پرونده‌های دادرسی امور پزشکی و دارویی تهران به این نتیجه رسیدیم که «در ایران مسئولیت مبتنی بر تقصیر در این مسئله مورد قبول محاکم است». به این معنا که چنانچه تولیدکننده و توزیع‌کننده دارو و محصولات خوراکی در تولید کالای خود، تقصیر کرده باشند، مسئول‌اند. برای رأی‌دادن در اکثر پرونده‌ها باید نظر کارشناسی اخذ شود. همان‌طور که بیان شد، هم‌اکنون این نظریه به دلیل نارسایی‌هایی که برای آن بیان شد، از جمله تحمیل بار اثبات دعوا بر دوش مصرف‌کننده، نمی‌تواند روش مناسبی برای حمایت از حقوق مصرف‌کننده مواد خوراکی باشد و باید نظام حقوقی ما نیز مانند نظام‌های پیشرفته حقوقی دیگر بستر حقوقی مناسب برای پذیرش مسئولیت محض را ایجاد کند و بهترین پیشنهاد برای تدوین قانونی مناسب در زمینه مسئولیت

مدنی تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب، بهره‌مند شدن از مسئولیت محض، حداقل در حوادثی که وجود تقصیر در آنها ضرورت داشته، است؛ یعنی در اعمالی که طبیعتی خطرناک دارد و انجام‌دادن آنها مستلزم دقت و مهارتی تام است و بی‌مبالاتی در آنها به مرگ یا صدمات جانی منجر می‌شود، مثل عمل تولیدکنندگان مواد خوراکی، باید در قانون مسئولیت مدنی ایران، مسئولیت تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب را به مسئولیت محض اختصاص دهیم. در نهایت، همه تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب را به جبران همه خسارت‌ها، اعم از عمد یا غیرعمد، با تقصیر یا بی‌تقصیر، ملزم کنیم.

از نتایج یادشده در این مقاله، تدوین قانونی جامع و متناسب با تحولات در کنار قانون مواد خوردنی و آشامیدنی، که تضمین حقوق زیان‌دیدگان، به‌طور قاطع و مؤثر سرلوحه آن باشد، ضروری است، تا در نهایت امید، تحقق اصل دولت خدمتگزار، به کرانه‌های روشنی نزدیک شود و در تدوین این قانون توجه به نکات ذیل مفید است:

۱. توجه به گسترش دامنه مسئولیت مدنی تولیدکننده و عرضه‌کننده مواد خوراکی، به‌ویژه نقش دولت با نگاه تطبیقی به نظام‌های حقوقی دیگر؛

۲. تأسیس صندوق‌های حمایتی، جهت جبران خسارت‌های بدنی به‌طور مطلق و عمومی، به‌ویژه در مواقعی که دولت در تولید و توزیع مواد خوراکی آلوده نقش اساسی دارد یا زمانی که ضرر را نمی‌توان به شخصی منتسب کرد؛

۳. توسعه مسئولیت دولت در زمینه تولید و توزیع مواد خوراکی، به‌خصوص در موارد اضطراری مانند حوادث طبیعی و پیش‌بینی‌ناپذیر، نسبت به اقدامات همکاری اختیاری، و دولت و داوطلبان علاوه بر کارمندان رسمی دولت. البته تا زمانی که دولت مخالفتی با فعالیت آنان نکرده است؛

۴. اتخاذ تدابیر قانونی برای احقاق حق و احیای حقوق از دست‌رفته افراد ناشی از ضرر مصرف مواد خوراکی، به‌ویژه در زمینه اثبات تقصیر و جبران کامل خسارت در همه مراحل دادرسی، براساس ماده ۱۷۱ قانون اساسی.

منابع و مأخذ

۱. بابایی، علی اکبر؛ جواهردشتی، فرانک؛ خلیلی عراقی، مریم؛ یقین‌لو، مهرانگیز (۱۳۸۱) «نگاهی به یک مقوله نادیده‌انگاشته‌شده در بازرگانی ایران حقوق مصرف‌کننده از حرف تا عمل»، نشریه تدبیر، شماره ۱۲۷، صفحات، ۹۰-۱۰۱.
۲. بزرگمهر، داوود (۱۳۸۴)، *مسئولیت مدنی تولیدکنندگان کالا*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، پردیس فارابی، دانشکده حقوق.
۳. بزرگمهر، داوود (۱۳۸۵)، «مسئولیت مدنی تولیدکنندگان کالا»، *نشریه حقوقی دادگستر*، شماره ۵۴، صفحات ۵۸-۳۷.
۴. پروین، رسول (۱۳۹۱)، *مسئولیت ناشی از تولید و عرضه، سلسله پاسخ‌های حقوقی*، پایگاه اطلاع‌رسانی دکتر رسول پروین.
۵. جعفری تبار، حسن (۱۳۷۵)، *مسئولیت مدنی سازندگان و فروشندگان کالا*، چاپ اول، تهران، نشر دادگستر.
۶. حسینی نژاد، حسینقلی (۱۳۷۰)، *مسئولیت مدنی*، تهران، بخش فرهنگی جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی.
۷. رضوی، سیدمسعود (۱۳۷۸)، «مسئولیت غیر قراردادی»، *کتاب ماه علوم اجتماعی*، چاپ اول، شماره‌های ۲۳ و ۲۴، صفحات ۴۱-۳۹.
۸. شعبانی، علی (۱۳۸۵)، *تحولات مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.
۹. طباطبایی، سیدعلی (۱۴۰۴ه ق)، *ریاض المسائل*، جلد دوم، قم، مؤسسه آل‌البیت.
۱۰. غرری، سیدشهاب‌الدین (۱۳۶۵)، *مسئولیت مدنی اشخاص حقوقی*، رساله دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق.
۱۱. قاسم‌زاده، سیدمرتضی (۱۳۷۶)، *مبانی مسئولیت مدنی*، چاپ اول، تهران: نشر دادگستر.

۱۲. قربانی، مجید (۱۳۸۷)، *پیشنویسی قانون مواد غذایی در چارچوب راهبردهای اقتصادی و بهداشت و سلامت کشور با استفاده از مطالعات تطبیقی و نیاز بازار و قوانین جاری در کشور*، انجمن علمی بازرگانی ایران، ویرایش دوم.
۱۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴)، *حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، ضمان قهری*، جلد‌های اول و دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۴. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰)، *اثبات و دلیل*، جلد‌های اول و دوم، تهران، نشر میزان.
۱۵. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱)، *مسئولیت ناشی از عیب تولید*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. کاظمی، محمود (۱۳۸۴)، *قاعده جلوگیری از خسارت*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
۱۷. کاظمی، محمود (۱۳۸۶)، «مسئولیت مدنی ناشی از انتقال خون آلوده»، *فصل‌نامه حقوق*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۷، شماره ۳، صفحات ۲۴۰-۲۰۷.
۱۸. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۷۲)، *قیاس در حقوق اسلامی*، مجموعه مقالات حقوقی، جلد اول، چاپ دوم، تهران.
۱۹. مریدنژاد، عباس (۱۳۸۲)، *بررسی حقوق مصرف‌کننده در لایحه حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و مقایسه آن با قانون حمایت از مصرف‌کننده (۱۹۸۷ انگلستان)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۲۰. مستولی‌زاده، سیدصابر (۱۳۹۱)، *تضمین ایمنی مواد غذایی با استانداردها*، سایت تخصصی مهندسی شیلات.
۲۱. میرخلیلی، سیداحمد (۱۳۸۲)، *فقه و قیاس*، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲۲. ناصری، فرج‌الله (بی‌تا)، *امارات در حقوق مدنی ایران*، بی‌جا، بی‌نا.